

Historia regionu

Autor: Monika Kresa

Główne miasta dialektologicznie wydzielonej ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej to: Chełmno, Dobrzyń i Toruń. Historycznie dzieli się ona na dwa regiony: ziemię chełmińską i ziemię dobrzyńską. Przy czym pierwsza obejmuje tereny między Drwęcą, Wisłą i Osą, druga: tereny między Wisłą, Drwęcą i Skrwą. Przez całe niemal średniowiecze ziemia chełmińsko-dobrzyńska ona strefą ścierania się wpływów litewskich, jaćwieskich, polskich i po 1226 roku – krzyżackich. Do XIII wieku systematycznie najeżdżana była przez plemiona pruskie, które czuły się naturalnymi władcami tych terenów. Założone w 1065 roku Chełmno w XIII wieku za sprawą działalności Konrada Mazowieckiego stało się miastem krzyżackim i jako takie funkcjonowało przez wiele lat. Mimo to w XVI wieku przyłączyło się ono do występującego przeciwko Krzyżakom Związku Pruskiego, a w 1454 do powstania przeciwko Krzyżakom, które dało początek wojnie trzynastoletniej i powolnemu upadkowi miasta. Przyczynił się do niego szczególnie najazd Krzyżaków z 1457 roku. Do powolnego upadku miasta przyczyniła się przede wszystkim wojna trzynastoletnia. W 1505 roku natomiast zaczęło ono funkcjonować jako miasto biskupie, czyli de facto własność biskupów chełmińskich. Nigdy już do dawnej świetności nie powróciło. W rękach krzyżackich miasto znajdowało się dosyć długo, bo do 1579 roku. Historia sąsiedniego Dobrzynia wyglądała nieco inaczej. Konrad Mazowiecki nie oddał go w ręce zakonu, lecz w ręce swojego syna Bolesława. Stało się ono od tej pory miastem granicznym, nad którym chcieli panować Litwini, Polacy i Krzyżacy. Ponieważ Krzyżacy nie czuli się zwierzchnikami tych ziem, najazdy pruskie były tutaj o wiele częstsze i groźniejsze niż w przypadku sąsiedniej ziemi chełmińskiej. Jednym z najgroźniejszych był najazd Prusów i Litwinów w 1287 roku. Kolejny, który zaważył na losach tych ziem, miał miejsce w 1323 roku. Wówczas to Litwini uprowadzili z ziemi dobrzyńskiej i sąsiednich Kujaw ok. 20 tys. osób. W 1329 roku ziemia dobrzyńska po krótkim panowaniu Władysława Łokietka przeszła w ręce Krzyżaków. Stały status ziem polskich otrzymała dopiero na mocy pokoju toruńskiego z 1466 roku. W czasie reformacji Chełmno znajdowało się pod silnym wpływem ośrodków protestanckich. Prowadzone przez luteranina gimnazjum humanistyczne zostało zamknięte przez biskupów chełmińskich, a mieszkający w mieście protestanci musieli je niezwłocznie opuścić. Ponieważ w przypadku Chełmna protestantami byli głównie Niemcy, w mieście pozostali sami Polacy. W wieku kolejnym na skutek wojen szwedzkich i epidemii miasto zostało wyludnione i biskupi pozwolili na osiedlanie się w nim protestantów. W 1815 roku Chełmno zostało przyłączone do Prus, Dobrzyń do Królestwa Polskiego, co sprawiło, że ziemia chełmińsko-dobrzyńska została podzielona na dwie zupełnie różne strefy wpływów. Traktat Wersalski znowu połączył je w jedną i przeszła ona w ręce Polaków. Po przyłączeniu Chełmna do Polski z miasta wyprowadziła się znaczna część ludności niemieckiej i żydowskiej. Reszta Żydów Chełmna i Dobrzynia została wymordowana w czasie II wojny światowej. Nieco inaczej przedstawia się natomiast historia Torunia, który na dialektalnej mapie Urbańczyka wchodzi w skład ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej. Powstał on w 1233 roku. Dzięki doskonałej lokalizacji Toruń bardzo szybko się rozwijał. Głównym źródłem utrzymania miejscowej ludności był handel i rzemiosło. Toruń to oczywiście miasto Kopernika, który urodził się tutaj w 1473 roku. Kiedy w 1454 roku wybuchła wojna trzynastoletnia, król polski w Toruniu nadał szlachcie słynne przywileje, aby wzmocnić ich poparcie dla prowadzonej przez siebie wojny. Na mocy podpisanego w 1466 roku pokoju miasto zostało przyłączone do Polski. W bardzo szybkim tempie szerzyła się tutaj w XVI wieku reformacja, a w 1557 roku miasto oficjalnie zostało miastem luterańskim, kilka lat później otwarto tu Gimnazjum Akademickie, wyniesione później do rangi uczelni półwyższej. Wiek XVII położył kres czasom świetności. Stało się tak za sprawą licznych wojen w tym stuleciu i epidemii dżumy, która zdziesiątkowała ludność miasta. Po II rozbiórce Polski Toruń został włączony do Królestwa Prus, a po Traktacie w Tylży wszedł w granice Księstwa Warszawskiego, następnie w 1815 roku Toruń powrócił do zaboru pruskiego. Władze pruskie uczyniły z miasta najlepszą i najnowocześniejszą twierdzą w Europie. Zaborcy nie udało się zgermanizować miejscowej ludności. W 1867 roku wydano tutaj pierwszą polskojęzyczną gazetę na tych terenach – „Gazetę Toruńską”, kilka lat później założono jedno z pierwszych polskich Towarzystw Naukowych. Na mocy Traktatu Wersalskiego Toruń został przyznany Polsce i znalazł się w jej granicach w 1920 roku. Źródła: Dzieje Chełmna i jego regionu, red. Marian Biskup, Toruń 1968. Guldon Zenon, Mapy Ziemi Dobrzyńskiej w drugiej połowie XVI w. : podziały administracyjne, rozmieszczenie własności ziemskiej, Toruń 1967. Guldon Zenon, Powierski Jan, Podziały administracyjne Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w XIII-XIV wieku, Warszawa 1974. Krajewski Mirosław, W cieniu wojny i okupacji: ziemia dobrzyńska w latach 1939-1945, Rypin 1995. Marchewka Jerzy, 500 zagadek o Toruniu i ziemi chełmińskiej, Toruń 1998. Petrykowski Tadeusz, Toruń, Warszawa 1957. Przybyszewski Kazimierz, Toruń w latach Drugiej Rzeczypospolitej (1920-1939): społeczeństwo i gospodarka, Toruń 1994. Raszeja Zdzisław, Chełmno (castrum et oppidum Culmen) i miejscowości w pobliżu na tle dziejów Polski i Europy, Toruń 2007. Remer Jerzy, Toruń: historia, ludzie, sztuka, Toruń 1965. Zdjęcia: Justyna Garczyńska, Katarzyna Węglińska i Piotr Wysocki.